

YANGI DAVR FALSAFASINING TABIIY-ILMIY ASOSLARI

Abdurasulov Olimjon Avalboyevich

I.Karimov nomli Toshkent Davlat Texnika universiteti

(Olmaliq filiali)

Toshkent viloyati Olmaliq shahar

Toshkent viloyati Nurafshon shahar

Toshkent yo'li ko'chasi 31-uy 20-xonadon

Telefon raqami: +998(88) 541-66-99

*Ilmiy loyiha nomi: O'zbekistonda amaliy psixologiyaning
dolzarb muammolari*

Ilmiy loyihaning mazmuni: Amaliy psixologiyaning predmeti, vazifalari va ilmiy-tadqiqot metodlari hamda ta'lim jarayonida interfaol va innovatsion texnologiyalar metodidan foydalanish yo'llari yoritib berilgan.

Annotasiya: Ushbu maqolada falsafa, yangi davr falsafasining tabiiy-ilmiy asoslari to'g'risida so'z yuritildi.

Kalit so'zlar. Falsafa, fan, Psixologoya, yangi davr falsafasi, tabiiy-ilmiy asoslar.

Kirish. Falsafa (yunoncha φιλοσοφία — „donishlikni sevish“, yunoncha φιλέω — „sevaman“ va yunoncha σοφία — „donolik“) — eng umumiy fan (nazariya), dunyoqarash shakllaridan biri bo'lib inson faoliyati sohalaridan biri. U kishi qanday yashashi, hayot kechirishi kerak (etika); qaysi narsalar mavjud va ularning tabiati qanday (metafizika); bilim nima (epistemologiya); hamda qanday fikrlash to'g'ri (mantiq) ekanligini hal qilishga urinadi.

Falsafa, filosofiya — insonning dunyoda tutgan o'rni va dunyoqarashining yaxlit tizimini ifodalovchi ma'naviy faoliyatining bir shakli. Milodiy 2—3-asrlarda o'tgan yunon faylasufi Diogen Laertskiyning shohidlik berishicha, yunon mutafakkiri Pifagor birinchi bo'lib o'zini „filosof“ deb atagan. Bu so'z Geraklitning falsafiy ta'limotida narsalarning tabiatini tadqiq etishga nisbatan qo'llanilgan, tadqiqotchining o'zi esa „filosof“ deb atalgan. Keyinchalik „filosof“ so'zi har taraflama, keng, tushunarli va haqqoniy fikr yuritishga intiluvchi kishiga nisbatan qo'llanilgan. Tarixiy ma'lumotlar yunoncha „philosophia“ so'zi arabchaga „falsafa“ bo'lib o'tganligi, arablar bu fanni „hikma“ deb atashi, ruschaga „filosofiya“ tarzida o'tganligini tasdiqlaydi, demak falsafa bilan filosofiya so'zlari bir xil ma'noga ega.

Falsafaga haqiqatga eltuvchi ta'limot sifatida yondashgan sokratchilar maktabi vakillari nuqtai nazaridan kurasak, „haqiqatga muhabbat“, „haqiqatni sevish“ degan ma'no kelib chiqadi. Falsafa haqida fan tarixida turlicha, hatto birbiriga qaramaqarshi qarashlar mavjud. Falsafaga hamma fanlarning boshlanishi, olamning asl mohiyatini

va universal qonunlarini ochuvchi fan deb yondashishdan tortib uni o'z tadqiqot ob'yekti va predmetiga ega bo'lmagan mavhum va o'ta umumlashgan, inson uchun foydasiz bilimlar majmui deb hisoblovchilar ham uchraydi. Insoniyat foydalanayotgan barcha bilimlar falsafadan boshlanib, falsafiy xulosa bilan yakunlanadi. Falsafanini fan darajasiga olib chiqqan Platon uni „mavjudlikni, manguilikni va doimiylikni bilish“, Aristotel „narsalarning sabablari va asosiy tamoyillarini tadqiq etuvchi fan“ deb bilgan, stoiklar uni nazariy va amaliy tafeilotlarga intilish deb, epikurchilar unga „aql vositasida baxtga erishish yo'li“ deb qaragan. Forobiy Falsafani „hikmatni qadrlash“ yoki fikrlash san'ati deb bilgan. O'rta asrlar xristian Falsafasida u „tabiiy akl nuri vositasida erishiladigan dunyoviy donolik“ (teologiya esa ilohiylik nuri vositasida erishiladigan ilohiy donolik) deb ta'riflangan.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Yangi davr falsafasi, ya'ni felsefeni yangi yonlari, tabiiy-ilmiy asoslarga e'tibor beradi va bu asoslar ustida rivojlanadi. Bu felsefe turi, tabiiy fanlar va ilmiy metodlar bilan yakindan bog'liq bo'lib, tabiiyotning qonuniyatlarini o'rganish, tushuntirish va tahlil qilishga ega bo'ladi. Yangi davr falsafasi tabiiyotning o'zining qonuniyatlarini va tartibini o'rganishga ega bo'lib, bu qonuniyatlar ustida insoniy faoliyatni, jamiyatni va dunyoqarashni tushunishga yordam beradi. Bu felsefe turi, empirizm va rasionizm prinsiplariga asoslangan va ilmiy metodlarni muhim aks ettiradi.

Empirizm, tabiiyotning tajribaviy va obyektiv xususiyatlariga e'tibor beradi va bilimni amaliyotga asoslab, ilmiy faktlarni ko'rsatishga intiladi. Rasionizm esa, mantiqiy o'ylab ko'rish va tushuntirish usullariga ega bo'lib, fikrni nazariy ravishda tahlil qilishga qaratilgan. Yangi davr falsafasi, tabiiyotning o'zining qonuniyatlarini tushunish, insoniy faoliyatning asosiy prinsiplarini aniqlash va jamiyatning rivojlanish jarayonlarini tahlil qilishga qaratilgan. Bu felsefe turi, ilmiy metodlarni o'rganish, tabiiyotning engolmasligi va insonning uning bilan muloqotini o'rganishga intiladi. Bunday yangi yonlarni o'rganish va rivojlanish, tabiiy-ilmiy asoslarga ega bo'lgan yangi davr falsafasining muhim xususiyatlari hisoblanadi. Bu felsefe turi, insoniy faoliyatning tabiiyotiga ega bo'lib, dunyoqarashni yangi tarzda tushunish va ta'kidlashga imkon beradi.

Natijalar. Yangi davr falsafasi tabiiy-ilmiy asoslar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, shu tamoyillar asosida ishlab chiqilgan. Falsafaning bu turi tabiat qonunlarini tushunish, tushuntirish va tahlil qilishga, ularning inson faoliyati, jamiyat va global o'zaro munosabatlarga qanday ta'sir ko'rsatishiga qaratilgan. Yangi davr falsafasi empirizm va ratsionalizm tamoyillariga urg'u beradi va ilmiy usullarga tayanadi. Empirizm tabiatning empirik va ob'ektiv xususiyatlariga e'tibor beradi va ilmiy faktlarni amaliy qo'llash orqali ko'rsatishni maqsad qiladi. Ratsionalizm esa mantiqiy fikrlash va tahlil usullariga asoslanadi, fikrlarni nazariy jihatdan tanqidiy tahlil qilishni maqsad qiladi.

Yangi davr falsafasi tabiat qonunlarini tushunishga, inson faoliyatining asosiy tamoyillarini aniqlashga, jamiyat taraqqiyoti jarayonlarini tahlil qilishga qaratilgan. Falsafaning bu turi ilmiy usullarni o'rganishga, tabiatning murakkabligini tushunishga, odamlar va tabiat dunyosi o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni o'rganishga qaratilgan.

Tabiiy-ilmiy asoslarga asoslangan bunday yangi yo'nalishlarni o'rganish va rivojlantirish yangi davr falsafasining muhim xususiyatlari hisoblanadi. Ushbu falsafa turi inson faoliyatining tabiiy jihatlariga e'tibor qaratish orqali global o'zaro ta'sirlarni tushunish va ta'kidlashning yangi usulini taqdim etadi. Tabiatshunoslikka asoslangan bunday yangi yo'nalishlarni o'rganish va rivojlantirish yangi davr falsafasining ajralmas elementi hisoblanadi. Falsafaning bu turi tushunchaning yangi usulini taqdim etadi va inson faoliyatining tabiiy jihatlariga e'tibor qaratib, global o'zaro ta'sirlarni ta'kidlaydi.

Xulosa. Yangi davr falsafasi tabiiy ilmiy asoslar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ular asosida rivojlanadi. Bu falsafaning asosiy tamoyillari tabiat va butun dunyo haqidagi ilmiy bilimlarga asoslangan.

Yangi davr falsafasining tabiiy ilmiy asoslariga empirizm va ratsionalizm tamoyillari kiradi. Empirizm eksperimental ma'lumotlar va ob'ektiv faktlarning muhimligini ta'kidlaydi va ilmiy qonuniyatlarni amaliy qo'llash orqali ko'rsatishga intiladi. Ratsionalizm g'oyalarni nazariy jihatdan tanqidiy o'rganishga qaratilgan mantiqiy fikrlash va tahlilga asoslanadi. Yangi davr falsafasi tabiat qonunlarini tushunishga, inson faoliyatining asosiy tamoyillarini aniqlashga va ijtimoiy taraqqiyot jarayonlarini tahlil qilishga qaratilgan. U ilmiy usullarni o'rganishga, tabiatning murakkabligini tushunishga, odamlar va tabiat o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni o'rganishga urg'u beradi.

Yangi davr falsafasining tabiiy ilmiy asoslari uning asosiy tamoyillari va yondashuvlarini shakllantirishda asosiy rol o'ynaydi. Tabiat, ilmiy qonuniyatlar va tahlil usullarini o'rganish bu falsafaning tarkibiy qismidir. Yangi davr falsafasining tabiiy ilmiy asoslari haqidagi xulosalar quyidagicha bo'lishi mumkin:

- Empirizm va ratsionalizmning ahamiyati: empirik ma'lumotlar va mantiqiy fikrlash dunyoni anglash va fan taraqqiyotida muhim rol o'ynaydi. Yangi davr falsafasi dunyoni to'liqroq va ob'ektiv tasavvur qilish uchun ushbu ikki yondashuvni birlashtirishga intiladi.

- Ilmiy uslubga e'tibor: Yangi davr falsafasi kuzatish, tajriba, ma'lumotlarni tahlil qilish kabi ilmiy uslub va yondashuvlarga katta ahamiyat beradi. Bu tabiiy fanlardan olingan xulosalarning ob'ektivligi va ishonchliligini ta'minlashga yordam beradi.

- Tabiatning murakkabligini anglash: Yangi davr falsafasi tabiatning murakkabligi va xilma-xilligini tan oladi, bu esa chuqur o'rganish va tahlil qilishni talab qiladi. U tabiat va inson faoliyatining turli tomonlari o'rtasidagi munosabatlar va o'zaro ta'sirlarni tushunishga intiladi.

• Global yondashuv: yangi davr falsafasi global jarayonlar va o'zaro ta'sirlarni, jumladan, ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy jihatlarni o'rganishga qaratilgan. Uning maqsadi inson va tabiat o'rtasida barqaror va uyg'un munosabatlarni yaratishdir.

Shunday qilib, yangi davr falsafasining tabiiy ilmiy asoslari uning tamoyillari, yondashuvlari va xulosalarini shakllantirishda muhim o'rin tutadi, ilmiy tafakkurning rivojlanishiga, dunyodagi murakkab munosabatlarni tushunishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Forobiy, Fozil odamlar shahri, Toshkent , 1993.
2. Klassicheskaya nauka Sredney Azii i sovremennaya mirovaya sivilizatsii, Toshkent, 2000.
3. Sigmund, Paul E. The Selected Political Writings of John Locke // Norton. — 2005.